

Na ceste k materskej škole pre všetky deti

Aké sú konkrétne príklady úspešných aktivít,
ktoré odstraňujú segregáciu a pomáhajú
nastavovať inkluzívne prostredie MŠ?

ÚRAD
SPĽNOMOCNENCA VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PRE RÓMSKE KOMUNITY

NA CESTE K MATERSKEJ ŠKOLE PRE VŠETKY DETI

Editorial:

Jana Miháliková
Lukáš Michal
Vlado Rafael

Recenzenti:

Ivan Pavlov - Národný inštitút vzdelávania a mládeže
Eva Pupíková – Národný inštitút vzdelávania a mládeže

Konzultácie a metodika:

Barbora Vaněk

Regionálni koordinátori a koordinátorky NP PRIM:

Dominik Pompa
Denisa Gáborová
Gabriela Zsidová
Róbert Farkaš
Róbert Závacký
Martina Ferencz
Otfília Panáková
Roman Huňák
Štefan Hajaš
Božena Tokárová

Vydal:

Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity SR, 2023
Text neprešiel jazykovou úpravou
Na ceste k materskej škole pre všetky deti © 2023,
Úrad vlády SR/Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity
CC BY-NC-SA 4.0. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

ISBN 978-80-974379-3-0

EAN 9788097437930

Na ceste k materskej škole pre všetky deti

Aké sú konkrétne príklady úspešných aktivít,
ktoré odstraňujú segregáciu a pomáhajú
nastavovať inkluzívne prostredie MŠ?

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore
z Európskeho sociálneho fondu
v rámci Operačného programu Ľudské zdroje

Obsah

Úvod	6
Aký bol stav materských škôl na začiatku NP PRIM	8
Čo pre proces desegregácie urobil NP PRIM II	9
Mapovanie stavu segregácie v NP PRIM II	11
1. Modely segregácie	11
2. Príčiny segregácie	12
3. Bariéry.....	13
Segregácia a ako ju odstraňovať.....	14
Perspektívy desegregácie vo vzdelávaní na Slovensku	22
Odporúčania ÚSVRK na zníženie rizika segregácie a podpory inkluzívneho vzdelávania	24
Tri podmienky úspechu a ďalšie kroky	28
Literatúra	29
Prílohy	30

Úvod

Publikácia opisuje opatrenia zamerané na odstránenie segregačnej praxe v zapojených materských školách Národného projektu PRIM II. (PRIM - PROjekt Inklúzie v Materských školách) a prináša aj zistenia a odporúčania z tohto procesu. Je výstupom viacročnej spolupráce Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, neziskovej organizácie eduRoma, samotných materských škôl (ďalej MŠ) a ďalších spolupracujúcich aktérov.

Segregačné praktiky vedú k nedostatočnému vzdelaniu, sociálnej izolácii a stigmatizácii detí z marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK), ale aj k celospoločenskej traume zo zlyhávania vzdelávacieho systému. Tieto praktiky obmedzujú príležitosti pre deti a zvyšujú riziká, s ktorými sa musia vyrovnávať v budúcnosti nielen ony, ale aj ich rodičia a v neposlednom rade štát a jeho sociálny podporný systém. To, čo deti zmeškajú v detstve, už nedokážu v dospelosti dobehnúť bez zapojenia iných aktérov, napr. pomáhajúcich profesií.

Školskou segregáciou vo výchove a vzdelávaní (v novele školského zákona od 30.5.2023 rozumieme)¹ **konanie alebo opomenutie konania**, ktoré je v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania podľa osobitného predpisu², a v dôsledku ktorého dochádza alebo by mohlo dôjsť **k priestorovému, organizačnému, fyzickému alebo sociálnemu vylučovaniu alebo oddeľovaniu** skupiny detí, žiakov, poslucháčov alebo účastníkov výchovy a vzdelávania bez dôvodu, ktorý vyplýva z tohto zákona. Školská segregácia sa týmto zákonom zakazuje.

Desegregácia je proces znižovania a odstraňovania segregácie tak, aby všetci mali rovnaký prístup k vzdelávaniu a iným spoločenským príležitostiam, bez ohľadu na ich osobné charakteristiky. Desegregácia umožňuje deťom z MRK (resp. aj iných skupín ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením) rovnocenné príležitosti na rozvoj ich schopností a potenciálu. Tento proces prispieva k lepšej príprave na trh práce, zvyšuje sociálnu inklúziu a posilňuje ich sebavedomie. Vytvára lepšie perspektívy v oblasti vzdelania, zamestnania a spoločenského zapojenia.

Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity (ďalej ÚSVRK) aktívne prispieva k dosahovaniu spravodlivosti a rovnosti pre Rómov a Rómky na Slovensku vo všetkých oblastiach života. Jednou z oblastí, ktorým venuje mimoriadnu pozornosť, je vzdelávanie a inklúzia detí z MRK do hlavného vzdelávacieho prúdu.

¹ § 2, ah) a ai) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

² § 2a ods. 2 a 3 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

V rokoch 2017 – 2023 ÚSVRK realizoval v rámci tzv. take away balíka³ Národný projekt PRIM. Projekt pilotoval viaceré inovácie zamerané na desegregáciu v MŠ zo zoznamu 150 vopred vybraných obcí vo všetkých krajochoch, okrem Bratislavského. Zámerom projektu bolo zvýšiť počet detí z MRK, ktoré navštevujú MŠ, vytvárať inkluzívne prostredie v MŠ a podporovať deti z MRK a ich rodičov prostredníctvom práce s rodinou. Sústreďoval sa na sociálnu inklúziu v jej širšom kontexte: práca s rodinami z MRK ako v MŠ, tak aj v ich domácom prostredí, spolupráca s terénnymi sociálnymi pracovníkmi a zamestnancami komunitných centier pri riešení rôznych situácií rodín, zabezpečenie prevencie a zmierňovanie dopadov sociálnej vylúčenosti, ktoré majú vplyv na vzdelávanie detí z MRK. Projekt tiež prispieval k pripravenosti aktérov na povinné predprimárne vzdelávanie a napomáhal stabilizácii pomáhajúcich profesií v systéme školstva, so špeciálnym dôrazom na zamestnávanie Rómov a Rómkov v týchto profesiách⁴.

³ Take-away balík - predstavuje kombináciu inkluzívnych programov v podobe poskytovania terénnej sociálnej práce a komunitných služieb, podpory predprimárneho vzdelávania, poskytovania podpory v oblasti vysporiadania pozemkov a podpory sociálnych determinantov zdravia.

⁴ Viac o výstupoch a výsledkoch NP PRIM II. je možné nájsť online na <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/np-prim-ii-projekt-inkluzie-v-materskych-skolach/vystupy-a-vysledky-np-prim-ii-2020-2023/>

Aký bol stav materských škôl na začiatku NP PRIM

V jeseni 2016, kedy prebiehal monitoring počiatočného stavu v 150 obciach pred spustením projektu PRIM⁵, bolo zo 150 obcí 21⁶ takých, ktoré v miestnej MŠ mali menej ako 5 detí z rómskej komunity napriek skutočnosti, že na ich území žilo v tomto čase takmer 76 000 obyvateľov, z toho viac ako 13 000 Rómov (zo 741 detí v MŠ v týchto obciach bolo len 31 detí pochádzajúcich z rómskej komunity)⁷. Na druhej strane bolo 23 MŠ len s účasťou detí z rómskych komunít (nie nevyhnutne z marginalizovaných, ale neboli v nich zapísané žiadne nerómske deti). V 6 MŠ bola poldenná prevádzka. V 20 MŠ pôsobilo 22 asistentov učiteľa (často len z dôvodu sprevádzania detí so zdravotným znevýhodnením). 120 obcí malo MŠ umiestnenú do 1 km od obydľí marginalizovaných skupín, čo znamená, že niektoré MŠ alebo ich elokované triedy boli umiestnené priamo v chudobných lokalitách (osadách).

V prvej fáze projektu sa vykonávala **(auto)-evalvácia inkluzívnosti prostredia MŠ** a podmienkou účasti bolo identifikovať oblasti, ktoré potrebovali zlepšenie, predložiť **Akčný plán zmeny a postupne zavádzať opatrenia na zmenu**. Segregácia bola sledovaná a hodnotená v rámci širšieho konceptu boja s diskrimináciou a posilňovania inkluzívneho prostredia MŠ. Aj napriek informáciám zo strany regionálnych koordinátorov, že v MŠ pretrvávajú niektoré segregačné opatrenia, **väčšina MŠ podľa použitých autoevalvačných dotazníkov v tejto oblasti nevykazovala nižšie ohodnotenie a nestanovovala si ani špecifické ciele pre zmenu týchto systémov, procesov, resp. fungovania MŠ.**

⁵ NP PRIM sa realizoval v dvoch fázach: 2017 -2020 a 2020-2023.

⁶ Vlastné zisťovania USVRK v spolupráci so samosprávami zo zoznamu 150 (zber 10. 2016)

⁷ Väčšina rómskych detí, navštevujúcich v roku 2016 MŠ, nepochádzala z marginalizovaných komunít alebo rodín ohrozených výraznou chudobou.

Čo pre proces desegregácie urobil NP PRIM II

Pred vstupom do druhej fázy NP PRIM II. museli obce, ktoré mali záujem pokračovať, vyjadriť znovu záujem o zapojenie sa do projektu. Súčasťou žiadosti bolo **Memorandum o desegregácii** (pozri **Príloha č. 1**), ktorým sa obce explicitne zaviazali, že budú odstraňovať všetky formy segregácie a neumožnia žiadne obdobné praktiky vo svojich MŠ.

Cieľom projektu v oboch fázach bolo posilnenie spolupráce rodičov a MŠ, preto v prvej fáze bol testovaný tzv. **koordinátor práce s rodinou**, ktorý sa venoval deťom a ich rodičom v ich domácom prostredí a pripravoval (v limitovanom rozsahu) deti a ich rodičov na vstup do MŠ alebo základnej školy. V druhej fáze sa línia podpory práce s rodinou posilnila zavedením pozície **rodičovských asistentov**, ktorí začali pôsobiť priamo v MŠ (ako zamestnanci) a časť svojich aktivít smerovali aj na rodiny a deti v ich domácom prostredí.

Už v prvej fáze boli v projekte zavedené Dočasné vyrovnávacie opatrenia (DVO), ktoré posilnili líniu **preferenčného zamestnávania Rómov a Rómkov** na pozíciách asistent učiteľa alebo odborný zamestnanec. Preferenčné zamestnávanie neznamená, že na danej pozícii môže pracovať len Rómka alebo Róm, ale v prípade, že na pracovný pohovor prídu uchádzači a jeden z nich deklaruje, že je rómskeho pôvodu, pričom spĺňa požadované požiadavky v súlade so zákonnými predpismi a požiadavkami projektu bude preferenčne zamestnaný uchádzač alebo uchádzačka z rómskeho etnika. DVO boli v druhej fáze uplatňované plošne na pozície rodičovských asistentov, ktoré boli obsadzované len uchádzačmi z rómskeho etnika (ideálne z miestnej komunity, so znalosťou rómskeho jazyka resp. jazyka, ktorý prevláda v prostredí miestnych MRK, bez špecifických podmienok na odbornú kvalifikáciu/vzdelanie). Zo Správy o monitorovaní a vyhodnotení prijatého dočasného vyrovnávacieho opatrenia za rok 2022 pre Slovenské národné stredisko pre ľudské práva vyplýva, že preferenčné zamestnávanie bolo uplatnené v 40 prípadoch. Celkovo bolo v roku 2022 zamestnávaných v rámci projektu 534 zamestnancov a zamestnankýň, z ktorých takmer 50 % (262 osôb) tvorili Rómovia a Rómky. Uplatnením DVO bola síce zvýšená zamestnanosť a prístup k vzdelaniu Rómov a Rómkov ako zraniteľnej skupiny, ale nerovnosť v týchto oblastiach naďalej pretrváva. Ako vyzeralo nastavenie pravidiel DVO pre jednotlivé pozície v projekte je obsahom **Prílohy č 2**.

Počet pozícií v jednotlivých MŠ, ktoré mohli byť financované z NP PRIM sa odvíjal na jednej strane od celkového počtu detí pochádzajúcich z MRK v MŠ, ale aj od toho, ako boli rozmiestnené v jednotlivých triedach (**klúčovanie**). Podmienkou bolo **deti z MRK rovnomerne rozdeliť v jednotlivých triedach** s cieľom vyhnúť sa vzniku segregovaných tried v zmiešaných MŠ. Každá zapojená MŠ mala pri účasti 5 detí z MRK nárok na 1 pedagogického asistenta. Pri 16 a viac deťoch a pri ich rovnomernom rozdelení do dvoch tried mohla MŠ obsadiť dve pozície pedagogického asistenta. Obdobné pravidlá boli uplatňované aj pri ostatných pozíciách.

Namiesto Akčných plánov zmeny, ktoré boli súčasťou projektu PRIM, boli v druhej fáze projektu pripravované **Plány zmeny so špeciálnym zameraním na desegregáciu** s možnosťou **konzultovania s renomovanými expertmi** na desegregáciu a inklúzívne predprimárne vzdelávanie.

MŠ na rozdiel od materiálnych balíčkov, ktoré v prvej fáze zabezpečoval ÚSVRK (čo sa ukázalo zdĺhavé a neflexibilné), začali v druhej fáze dostávať **finančné prostriedky na výdavky spojené s materiálnym zabezpečením MŠ** pre inkluzívne vzdelávanie a de-segregačnú a osvetovú činnosť. Z týchto zdrojov si mohli napr. zakúpiť materiál, ktorý aktuálne bránil v dochádzke deťom z MRK (oblečenie, obuv, hygienické potreby a i.) alebo boli využité na špeciálne osvetové aktivity napr. vystúpenia v obci, prezentáciu rómskej kultúry, spoločné aktivity pre rodičov majority a minority a i.

Pre posilnenie odborných kapacít MŠ špeciálne v téme inkluzívne predprimárne vzdelávanie s dôrazom na odstraňovanie diskriminačnej praxe sa uskutočnila **séria vzdelávaní**, ktoré viedli skúsení ľudia s praxou v oblasti boja so segregáciou. Vzdelávania sa zameriavali na podporu inkluzívneho vzdelávania, spoluprácu učiteliek a učiteľov s asistentami a odbornými zamestnancami a zamestnankyňami, ale aj na inkluzívne zameraný manažment škôl.

K samotnému zachyteniu prejavov a praktík segregácie, ale aj k ich odstraňovaniu v zapojených MŠ významne prispievali **regionálni koordinátori a koordinátorky NP PRIM** (zamestnanci a zamestnankyne ÚSVRK), ktorí a ktoré mesačne navštevovali MŠ. Potvrdilo sa, že finančné prostriedky sami o sebe neprinesú automaticky zmenu, a že je dôležitý aj externý faktor, ktorý motivuje a podporuje inkluzívne tímy k uskutočneniu zmeny. Práve regionálni koordinátori a koordinátorky NP PRIM svojim osobným prístupom a zanietením významne prispeli k dosahovaniu cieľov projektu. Okrem monitoringu kvality poskytovali všestrannú pomoc a podporu pri riešení rôznych situácií súvisiacich s posilňovaním inkluzívneho prostredia v MŠ, boli prítomní na výberových konaniach a pohovoroch, kde sledovali najmä dodržiavanie DVO a preferenčné zamestnávania Rómov a Rómkok, prepájali ostatné pomáhajúce profesie v obci s inkluzívnymi tímami a i.

Mapovanie stavu segregácie v NP PRIM II

V rámci NP PRIM II. bolo okrem aktívnych krokov nastavených v implementácii projektu smerujúcich k desegregácii realizované aj mapovanie na lokálnej úrovni, tzn. priamo v prostredí MŠ zapojených do národného projektu. Cieľom mapovania bolo:

- identifikovať a opísať spôsoby segregácie v podmienkach povinného predprimárneho vzdelávania,
- omenovať príčiny a bariéry vedúce k segregovanému vzdelávaniu,
- určiť a vytýčiť ďalšie aktivity a stratégie, ktoré povedú k efektívnejšiemu desegregáčnemu procesu končiac inklúziívnym vzdelávaním v materských školách.

Mapovanie bolo realizované z pohľadu skúseností regionálnych koordinátorov/koordinátoriek a lektorov/lektoriek, ktorí sa v rámci projektu snažili prispieť k vyjednávaniu, negociovaniu, moderovaniu a uľahčovaniu procesu odstraňovania segregácie vo vybraných MŠ medzi zriaďovateľmi (obcami a mestami), učiteľmi, rodičmi a deťmi. Mapovanie prebiehalo na jar 2022 v spolupráci s organizáciou eduRoma. Orientovalo sa na identifikáciu segregáčnej praxe a negatívnych skúseností, preto nasledujúce modely, príčiny a bariéry segregácie opisujú výhradne prípady, v ktorých bola takáto prax pozorovaná a neposkytujú celkový obraz o situácii detí z MRK vzdelávaných v MŠ v Národnom projekte PRIM II.

1. Modely segregácie

Do NP PRIM sa zapojili aj materské školy, v ktorých boli (a stále sú) rómske a nerómske deti v spoločných triedach, spoločne sa zúčastňujú všetkých aktivít, vrátane rodičov týchto detí. V niektorých MŠ boli však historicky dlhodobo zavedené segregované triedy pre rómske deti alebo bola materská škola umiestnená priamo vo vylúčenej komunite. V niektorých prípadoch boli v obci dve materské školy, pričom jedna z nich bola určená výhradne pre rómske deti. Iné materské školy, ktoré mali priestory priamo v obci a dokázali prijať aj rómske deti, akceptovali deti iba z integrovaných rodín z mestského prostredia, pričom však aj tu sa medzi deťmi a učiteľmi ukazovalo delenie sa na “my” a “oni”.

Modely oddeľovania rómskych detí v MŠ zapojených do NP PRIM sú nasledovné:

- vzdelávanie v oddelených triedach vo vnútri MŠ,
- vzdelávanie v samostatných oddelených budovách MŠ,
- vzdelávanie v elokovaných pracoviskách MŠ v blízkosti alebo priamo vo vylúčených komunitách,
- rómske deti nemajú umožnený celodenný pobyt v materskej škole ako ostatné deti,
- vzdelávanie v priestoroch komunitných centier v blízkosti vylúčených komunít,
- vzdelávanie v špeciálnych triedach MŠ,
- rómske deti sa môžu pohybovať v exteriéri materskej školy iba na oddelených dvoch,
- nezapájanie rómskych detí do kultúrnych a spoločenských akcií školy,
- oddelené stravovanie rómskych detí v materských školách,
- podávanie odlišnej stravy v materských školách rómskym deťom v porovnaní s ostatnými deťmi, rómskym deťom sa nepodáva varená, ale suchá strava, a iné.

2. Príčiny segregácie

V rámci mapovania segregácie bolo identifikovaných niekoľko príčin segregácie, niektoré sú objektívne, väčšina však subjektívna a vychádza zo zaužívaných zvykov, predstáv a prístupov zo strany zriaďovateľov (samospráv), učiteľov a rodičov. Identifikované príčiny sú nasledované:

- **Nesprávna interpretácia právnych rámcov:** Starostovia a samosprávy často nerešpektujú právne rámce, či už cielene alebo nesprávnou interpretáciou a podporujú tak oddelené vzdelávanie. Kontrola zo strany príslušných inštitúcií je nedostatočná a nedokáže vždy adekvátne odhaliť segregáciu.
- **Predsudky pedagogických zamestnancov:** Pedagogickí a odborní zamestnanci majú predsudky voči rómskym deťom, argumentujú, že ich vzdelávanie neprinesie očakávané výsledky, pretože podľa nich nakoniec deti aj tak podľahnú tlaku svojej komunity. Učiteľom taktiež prekáža, že deti neovládajú slovenský jazyk.
- **Nedostatočné kapacity predškolských zariadení:** Niektoré MŠ majú nedostatočné kapacity a obmedzené možnosti pre predprimárne vzdelávanie, čo vedie k realizácii výchovy a vzdelávania v improvizovaných podmienkach, ktoré sú najmä rýchlo dostupné. Častokrát sa tak deje v komunitných centrách vo vylúčených lokalitách alebo je obecná materská škola ďaleko od tejto lokality, preto je podľa samosprávy lepšie ju vybudovať blízko vylúčenej lokality.
- **Strach zo straty prestíže:** Niektoré MŠ majú obavy zo straty prestíže kvôli príchodu rómskych detí, čo by mohlo viesť k "bielemu odlivu" nerómskych detí do iných zariadení, čím sa vytvárajú sociálne a etnicky homogénne skupiny.
- **Dlhodobá segregácia:** V niektorých obciach a mestách pretrváva dlhodobá segregácia sprevádzaná oddelenými triedami pre rómske a nerómske deti. Samosprávy sú neochotné meniť tento diskriminačný stav, pretože ho považujú za prirodzený.
- **Nepripravenosť učiteľov:** Učitelia MŠ nie sú dostatočne pripravení na prácu s rómskymi deťmi, či už po odbornej alebo jazykovej stránke.
- **Sociálne a ekonomické faktory:** Veľké množstvo detí zo sociálno-ekonomicky slabých rodín v učebných triedach, hygienické návyky detí z marginalizovaných komunít a konflikty medzi rómskymi a nerómskymi rodinami vedú k preferencii segregovaného vzdelávania nielen medzi majoritou, ale aj medzi samotnými Rómami.
- **Lokálna politika a podpora od samosprávy:** Udržiavanie segregovaného vzdelávania je podporované miestnou politikou a samosprávou, vrátane miestnych poslancov z dôvodu vlastného rasizmu alebo tlaku rodičov z majority.

3. Bariéry

Mapovanie ukázalo, že niektorí učitelia, starostovia a rodičia vyjadrujú pri odstraňovaní segregácie často až rasistické odpovede: „lebo cigáni“. Zo strany niektorých kľúčových aktérov vzdelávania ide často o predsudky a paušalizovanie, o vzájomnú nevráživosť medzi miestnou rómskou komunitou a väčšinovým obyvateľstvom, z dôvodu údajnej neprispôsobivosti niektorých sociálne znevýhodnených rodín, slabých hygienických návykov a nedostatočného spoločenského správania. Niektorí učitelia prácu s rómskymi žiakmi považujú za prácu navyše, za ktorú vraj nie sú platení. Ide však aj o predsudky zo strany rómskych rodičov smerom k učiteľom a väčšinovému obyvateľstvu, keď si rodičia častokrát (neodôvodnene) myslia, že ich deti si zaslúžia výnimočnú pozornosť a keď sa to nedeje, tak ide podľa nich o rasizmus.

- **Nedostatočná komunikácia a hľadanie porozumenia** - pri poradenstve neochota učiteľov, zriaďovateľov, riaditeľov vypočuť si ponúkané argumenty, ktorými je možné vysvetliť dané konanie rodičov alebo detí a hľadať spoločné riešenia.
- **Slabé kompetencie** národného projektu voči riaditeľom a starostom, ktorými sa nedokážu zmeniť zásadné veci v oblasti desegregácie detí.
- Niektorí učitelia považujú prácu s rómskymi žiakmi za **prácu navyše**, ktorú často nie sú ochotní vykonávať.
- Efektívnej spolupráci pri desegregácii bránia aj **predsudky zo strany rómskych rodičov** vo vzťahu k učiteľom a k väčšinovému obyvateľstvu.

Segregácia a ako ju odstraňovať

Pre analýzu skúseností s desegregáciou v podmienkach NP PRIM bol využitý model Indexu školskej (de)segregácie (eduRoma, 2022). Jednotlivé oblasti indexu:⁸

1. Duševné a telesné zdravie
2. Diverzita
3. Porozumenie a spolupráca, jazyk a komunikácia
4. Perspektíva, uplatnenie sa, budúcnosť
5. Mobilita, (seba)dôvera, orientácia
6. Spolunažívanie a rozvoj medziľudských vzťahov
7. Hodnotenie a spätná väzba

Index, v rámci svojich siedmych oblastí, pomáha identifikovať segregáciu prostredníctvom hodnotenia školského prostredia (autoevalvácia zo strany samotných pedagógov alebo externé hodnotenie zo strany školských inšpektorov). Jeho sedem oblastí však tvorí aj návod pre tvorbu desegregačného (rozvojového) plánu školy. V nasledujúcej časti je možné prakticky vidieť, aké typy aktivít, činností a prístupov sa uplatňovali v praxi NP PRIM podľa oblastí **Indexu**. Pri niektorých riešeniach sú uvedené konkrétne MŠ, v mnohých prípadoch sa však tieto riešenia objavovali pri viacerých zapojených MŠ v projekte.

V **prvej časti** je krátko opísaná oblasť Indexu a ozrejmuje negatívne dopady, keď sa segregácia nerieši včas a efektívne. V **druhej časti** sú uvedené ilustračné príklady. **Tretia časť** prináša zoznam niektorých postupov a odporúčaných riešení, ktoré sa vykonávali v NP PRIM.

⁸ eduRoma: Vzdelávanie na okraji, 2022, www.eduroma.sk

1. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: Duševné a telesné zdravie

Dlhodobou oddelené rómske deti majú obavy a strach z ostatných detí. Deti sa chvejú, plačú, majú bolesti hlavy, ochorejú a na druhý deň neprídu do školy). Ak sa dieťa necíti bezpečne a isto v prostredí MŠ je apatické, nemá o nič záujem, ale aj učiteľ alebo aj ostatné deti si ho nevšímajú alebo naopak šikanujú a p. Rómske deti v niektorých prípadoch nemajú prístup k teplej strave (resp. majú len suchú stravu bez väčších výživových hodnôt), ich sústredenie klesá a je ohrozené ich telesné a duševné zdravie. Deti zo segregovaných tried a škôl majú nižšie sebavedomie v porovnaní s intaktnou skupinou detí. Čisto rómske triedy a MŠ sú často stigmatizované ako nekvalitné, s nedobrou povestou, s nízkymi nárokmi učiteľov na deti. Deti sú chápané ako problémové, je im prisudzovaná nízka perspektíva uspieť v živote a pod.

Ilustračné príklady z praxe

Deti, ktoré prídu do MŠ v znečistenom odevu prípadne so špecifickým zápachom, sa sami oddeľujú, nezapájajú sa do hier, nemajú iných kamarátov (samotné deti sa uťahujú od ostatných rovesníkov) pretože si uvedomujú svoje znevýhodnenie a nevedia ako ho prekonať.

Rómske deti, ktoré nie sú dostatočne adaptované v MŠ, sú často vystrašené, plačlivé a rodičia (často ako reflexia vlastnej skúsenosti s predsudkami a odmietavej reakcie majority) v snahe ochrániť dieťa radšej navštevujú segregované MŠ, prípadne sa vyhýbajú dochádzke do MŠ úplne.

v MŠ je zamestnaná rodičovská asistentka, ktorá pochádza z miestnej komunity, osobne sa ujíma plačlivých a vystrašených detí, ktoré jej veria, lebo ju vnímajú ako "našu" (Brzotín);

v MŠ je inštalovaná sprcha, kde sa môžu deti (po dohode s rodičmi) osprchovať a prezliecť pri príchode do MŠ (Nitra, Krásnohorské Podhradie, Levice);

v MŠ je práčka na opatie znečisteného odevu (Kráľovský Chlmec);

organizujú sa spoločné aktivity pre rodičov v spolupráci rodičovskej asistentky a asistentov podpory zdravia k riešeniu niektorých otázok hygieny najmä správneho predchádzaniu pedikulózy (napr. Banské,...). Pri (rešpektujúcej) komunikácii sa radili s rodičmi ako to robia oni doma, čo im funguje a ako to riešia;

MŠ umožnila rodičom a ich deťom počas letných prázdnin pravidelne navštevovať ich predškolské zariadenie ešte pred oficiálnym nástupom detí do predškolského vzdelávania, organizovali hry, využívali hračky, deti sa nevedeli dočkať začiatku školského roka (Michalovce, Polomka, Brezno, Klenovec);

v MŠ zriadili nástenku, kde si deti vyvesili fotky svojich rodinných príslušníkov, vďaka čomu boli deti pokojnejšie a sústredenejšie v cudzom prostredí školy (Levice);

zorganizovanie kultúrnych a spoločenských podujatí pre rodičov z vylúčených komunít, výlet do Prešova, kde sa neformálne rozprávali aj o tom, čo sa s deťmi v MŠ robí, ako je to pre nich dôležité, riešili sa neformálne niektoré otázky hygieny a celkovo sa budovala dôvera rodičov voči inštitúcii MŠ. (Pečovská Nová Ves);

zabezpečenie teplej stravy (Stará Ľubovňa);

rodičia boli požiadaní, aby zostali v MŠ v prvé dni školského roka a pomohli učiteľom s adaptáciou detí (Levice);

skupina rodičov s deťmi spolu absolvovali vzdelávaciu časť dopoludnia pre zvýšenie vzájomnej dôvery v školskom prostredí (Spišský Štiavnik);

koordinátori projektu vo viacerých obciach vyjednali deťom z vylúčených lokalít teplú stravu, ktorá im umožnila hlbšie sústredenie sa v škole, a ktorá ich motivovala aj navštevovať pravidelne MŠ.

2. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: Diverzita

Segregované vzdelávanie už z princípu bráni budovaniu vzťahov medzi rôznymi skupinami detí a dospelými, ktoré by mohli dlhodobo udržiavať a využívať aj po ukončení školy. Etnicky a sociálne homogénne učebné triedy a školy nepodporujú zdravú súťaživosť, znižujú motiváciu k podávaniu lepších výsledkov. Ako segregovaná skupina, tak aj intaktná skupina žiakov stráca možnosť naučiť sa efektívne pracovať s vlastnými predsudkami, prehĺbiť vzájomnú empatiu, dôveru a rozvinúť si schopnosť vedieť sa dobre orientovať v rôznych sociálnych a interkultúrnych situáciách, vzťahoch a kontextoch, a to nielen v škole, ale aj v širšej školskej komunite.

Ilustračné príklady z praxe

MŠ realizuje pravidelné oddelené aktivity pre deti a rodičov: napr. vianočný večierok pre Rómov sa koná v miestnom komunitnom centre vo vylúčenej lokalite. Pre Nerómov sa koná priamo v priestoroch materskej školy.

MŠ sa stretáva pravidelne s nepochopením a neochotou zo strany rodičov z majority akceptovať, že je dôležité, aby boli všetky deti v triedach spolu. Nerómski rodičia sú nahnevaní, že niektoré opatrenia sú určené „opäť iba rómskym deťom“. MŠ pravidelne deklaruje, že všetky deti sú rovnaké, bez ohľadu na to z akej rodiny alebo etnika pochádzajú, hoci je jasné, že takýto prístup nie je možné uplatňovať, keďže každé dieťa potrebuje individuálny - diferencovaný prístup.

po intervencii regionálneho koordinátora sa zrealizoval prvý spoločný vianočný večierok rómskych a nerómskych detí;

MŠ zorganizovala návštevu všetkých detí na predstavení divadla Romathan, kde videli bohatstvo a krásu umenia a kultúry Rómov a mohli sa o tom porozprávať a oceniť to (Kuzmice, Zemplínska Teplica);

obce, kde sú dve MŠ oddelené (nerómska + integrované rómske deti a rómska MŠ) začali realizovať vzájomné "výmenné vzdelávacie pobyty" tried;

MŠ s účasťou len detí z MRK začala pravidelne navštevovať a prepájať seniorov v miestnom domove dôchodcov, začali sa budovať nielen pekné medzigeneračné vzťahy ale aj neformálne prepájať životy detí so širšou komunitou príbuzných seniorov;

paušálne finančné príspevky z NP PRIM pomohli MŠ realizovať atraktívne spoločné aktivity rómskych a nerómskych detí, ktoré vyvolali záujem rodičov o ich pokračovanie a postupne pripravili pôdu pre hlbšiu diskusiu o zmene doterajšej segregácie praxe;

spoločná aktivita nerómskych a rómskych detí, rómske deti si obliekli slovenské kroje a spievali hymnu, nerómske deti si obliekli rómske kroje;

spoločná aktivita zameraná na spoznávanie rôznorodej gastronómie - Rómovia uvarili Nerómom tradičné rómske jedlá;

MŠ len s rómskymi deťmi ich začali zapájať do súťaží, vystúpení, rôznych iných mimoškolských aktivít medzi ostatné majoritné deti z iných MŠ z obce alebo širšieho okolia;

miestna nerómska aktivistka ako aj miestny kňaz, aby išli príkladom boja proti školskej segregácii, prihlásili svoje deti do segregovanej materskej školy s rómskymi deťmi.

3. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: Porozumenie - spolupráca, jazyk a komunikácia

Rómske deti nemajú v oddelených triedach možnosť budovať si hlbšiu znalosť slovenčiny, ktorá sa často rozvíja a utvrdzuje práve v bezprostrednej interakcii s rovesníkmi a dospelými z väčšinového sociálneho a kultúrneho prostredia. Rómske deti z oddelených tried či MŠ majú nízku slovnú zásobu, a to nielen v slovenčine, ale často aj v rómčine. Samotný rómsky jazyk nemá v prostredí bežných škôl dôstojné a pevné postavenie. Rómske deti z vylúčených komunít často disponujú rečovými vadami. Porozumenie, vzájomné chápanie sa a pravidelná komunikácia sú napokon základ pri dlhodobú vzájomnú spoluprácu pri zatriaktívnení školského prostredia a presadzovania spoločného vzdelávania.

Ilustračné príklady z praxe

Rómski rodičia z marginalizovaných komunít často nechápu prečo je vzdelávanie a pobyt v MŠ pre ich deti taký dôležitý. Mnohí z rodičov nemajú vlastnú skúsenosť s MŠ. Nevedia si preto predstaviť, čo sa deje v takomto školskom prostredí. Učiteľom sa nedarí dostatočne vtiahnuť rodičov do pravidelného života školy a motivovať ich k spoločnej komunikácii-spolupráci pri podpore vzdelávania a výchovy ich detí.

Rovnako je komplikované vysvetliť rodičom a aj samotným deťom, čo sa bude diať dopoludnia a čo poobede, keďže nemajú dostatočnú slovnú zásobu v slovenčine, a majú problémy s vnímaním času, rozdelením dňa a pod. Učitelia často neovládajú rómsky jazyk.

v priestoroch MŠ sú informácie pre rodičov a učiteľov v slovenskom aj v rómskom jazyku;

MŠ má vypracované dvojazyčné metodické karty pre učiteľov a deti (Banské);

dvojazyčné metodické karty sa osvedčili aj pri práci s rodinou v domácom prostredí;

miestna materská škola vypracovala pre deti rómsky šlabikár (Gelnica);

fungovanie zmiešaných inkluzívnych tímov (Nerómovia a Rómovia) zlepšuje a obohacuje používanie oboch jazykov v MŠ;

zamestnanie ľudí z miestnej rómskej komunity prináša pozitívne efekty do výkonu administratívno-technických procesov, ale aj do zvyšovania kvality výchovy a vzdelávania v MŠ;

zmiešané kolektívy motivujú pedagógov z majoritného prostredia k učeniu sa rómskeho jazyka;

obec vydáva časopis, v ktorom propaguje aktivity MŠ, ktoré ju robia príťažlivou pre komunitu rodičov: informácie zo spoločných stretnutí majority a menšiny, vysvetľuje význam a výsledky individuálnej

členovia inkluzívneho tímu pravidelne roznášajú do schránok všetkých obyvateľov obce letáčik s informáciou, čo sa deje v MŠ, na akých boli deti výletoch a aké majú nové hračky, prípadne čo všetko MŠ ešte plánuje (Žbince);

počas projektu sa z rómskej MŠ stala zmiešaná (6 nerómskych detí začalo navštevovať MŠ) (Žbince).

4. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: Perspektíva, uplatnenie sa, budúcnosť

Deti zo segregovaných tried a škôl dosahujú v ďalších vzdelávacích dráhach v porovnaní s intaktnou skupinou žiakov nižšiu úroveň študijných výsledkov aj v národných a medzinárodných testoch. Majú sťažený prístup k základným učebným pomôckam. Učebné triedy a školy sú často slabo materiálno-technicky vybavené, rómski žiaci častejšie opakujú ročník a vzdeláva sa v dvojmenných prevádzkach škôl. Rómski žiaci sa z rôznych dôvodov nezúčastňujú voľnočasových aktivít v školských kluboch detí alebo v centrách voľného času a majú nedostatočne rozvinutú počítačovú gramotnosť. Veľká skupina rómskych žiakov sa stále vzdeláva v špeciálnych triedach alebo školách, čo do veľkej miery negatívne ovplyvňuje ich ďalšie vzdelávacie cesty a celkovú životnú perspektívu a ich uplatnenie sa na trhu práce. Ich aspirácie pri voľbe budúcich učebných odborov a profesií sú v porovnaní s ostatnými žiakmi z bežných tried nízke.

Ilustračné príklady z praxe

Rómske deti z vylúčených komunít nemajú v domácom prostredí dostatok podnetov či už v podobe vzdelávacích hračiek alebo kreatívnych pomôcok pre rozvoj ich kognitívnych funkcií a celkového zdravého rozvoja ich osobnosti. MŠ, ktorá podnetný výchovno-vzdelávací proces deťom ponúka, zároveň nevie, nedokáže pritiahnúť deti a ich rodičov, aj preto, lebo rodičia detí často nemajú finančné prostriedky na zabezpečenie ich základného oblečenia a obuvi.

Materská škola si pritom uvedomuje, že deti z vylúčených lokalít žijú v málo-podnetnom prostredí, ktoré ich nepripravuje na nároky hlavného vzdelávacieho prúdu, a že je potrebné výrazne posilniť prácu s rodinou tak, aby pochopili hodnotu vzdelania pre budúcnosť ich detí.

paušálny finančný príspevok z realizovaného projektu pomáhal odstrániť bariéry spojené s pravidelnou dochádzkou detí z vylúčených lokalít (kúpa náhradného oblečenia, obuvi, čistej posteľnej bielizne a pod.);

realizácia depistážno-stimulačného programu posilňovala šance detí uspieť vo formálnom vzdelávaní, tým, že precvičovala a posilňovala kognitívne funkcie detí, v ktorých zaostávali. Väčšina detí potom mohla pokračovať v hlavnom vzdelávacom prúde na základných školách;

podarilo sa zredukovať riziko, že deti nastúpia do nultých ročníkov alebo do špeciálnych škôl;

pravidelná komunikácia metódičiek a koordinátorov projektu s MŠ a so zamestnancami z CPPPaP⁹ pomohla k zníženiu rizika začleňovania detí do špeciálnych škôl tak, že nastalo objektívnejšie posudzovanie schopností detí a ich pripravenosti na vstup do základnej školy (berúc do úvahy výsledky stimulačných programov priamo odborných zamestnancov v MŠ);

odborní zamestnanci (spravidla školskí špeciálni pedagógovia) z projektu poskytovali tiež inštrukciám rodičom z vylúčených lokalít, ako s deťmi trénovať zručnosti, aby akcelerovali a boli pripravenejšie na vstup do základnej školy;

pôsobenie zástupcov z miestnej rómskej komunity v MŠ prináša pozitívnu zmenu postojov rodičov detí z vylúčených komunít voči tradičnému pokračovaniu vzdelávania ich detí radšej v špeciálnych školách ("bude medzi svojimi") k vzdelávaniu v bežnej základnej škole, ktorá im umožňuje širšie uplatnenie na trhu práce;

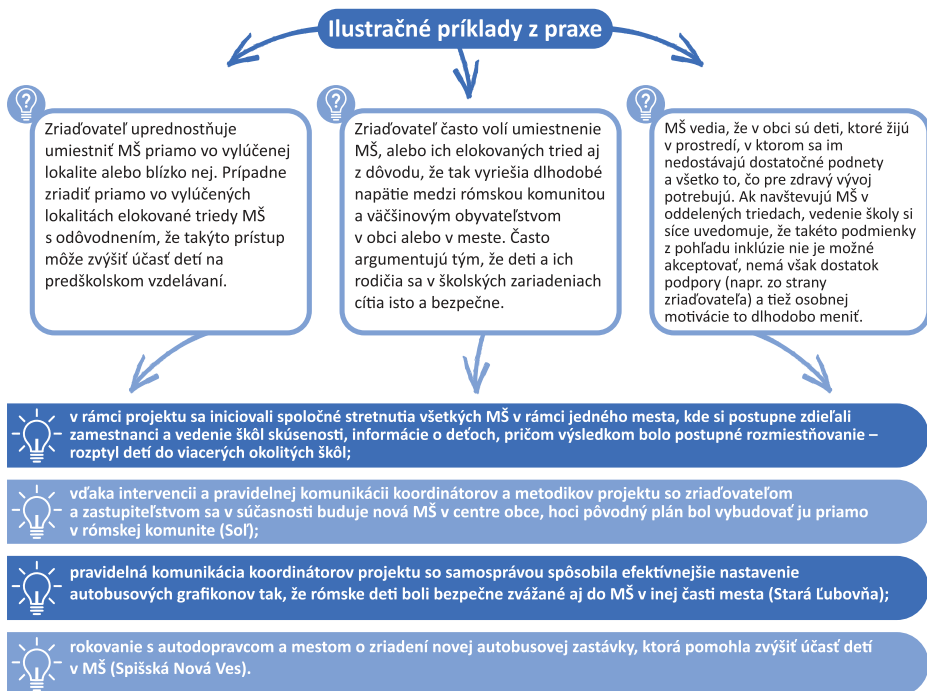

rodičovskí asistenti v MŠ v spolupráci so zamestnancami komunitného centra zabránili rodičom z vylúčených komunít, aby (ako bolo zaužívané) ďalej posielali svoje deti do špeciálnych škôl tak, že im trpezlivo a opakovane vysvetľovali pozitíva pokračovania v bežnej základnej škole (Rudňany a KC SRPII, Sobrance).

⁹ CPPPaP: centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Zamestnanci týchto centier vykonávajú testovanie detí pred nástupom na základnú školu (školská zrelosť)

5. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: **Mobilita, (seba)dôvera, orientácia**

Ide najmä o zriaďovanie elokovaných učebných tried materských, základných, stredných škôl alebo rovno samotných škôl v prostredí vylúčených komunit, ktoré bránia rozvoj u zručností orientovať sa vo väčšinovom prostredí sociálnych a spoločenských inštitúcií. Deťom a žiakom, ktorí sú vzdelávaní v takomto školskom prostredí, odovzdávame generačne inštitucionálnu skúsenosť izolácie a prehľujeme v nich sociálny dištanc a fóbiu z väčšinovej spoločnosti. Mnoho žiakov aj preto nechce ďalej navštevovať etablované stredné školy, ktoré sú od ich vylúčených komunít vzdialené aj niekoľko desiatok kilometrov, a ostávajú tak bez vyššieho vzdelania. Iní si zas volia ďalšie segregované vzdelávanie sa v elokovaných pracoviskách stredných škôl v tzv. F-odboroch, ktoré majú z pohľadu ich sociálnej mobility a budovania si sociálneho a kultúrneho kapitálu len nízky potenciál uplatnenia sa na modernom trhu práce.

6. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: **Spolunažívanie a rozvoj medziľudských vzťahov**

Segregované vzdelávanie nerozvíja dobré spolunažívanie medzi nastupujúcimi generáciami. Medzi rôznymi skupinami detí a žiakov vytvára anonymitu a podporuje vzájomné nepoznanie sa. Dáva veľký priestor pre vznik a šírenie predsudkov, stereotypov, mýtov a dezinformácií, ktoré sú základom napätia, nedorozumení a konfliktov. Na deti, žiakov a ich rodiny to vplýva ešte dlho po ukončení školskej dochádzky. Škola je pre deti z vylúčených komunít často jediným priestorom, v ktorom si môžu budovať dlhodobé vzťahy s deťmi a žiakmi z väčšinového prostredia. Ak ich vzájomné vzťahy ostávajú nerozvinuté, tento deficit sa premietá do vzťahov budúcich generácií v jednotlivých obciach a mestách. Aj z toho dôvodu sa javí byť zdaniivo jednoduchšie podporovať v týchto lokalitách extrémistické zoskupenia, vyberať si radikál ne riešenia vzniknutých konfliktov alebo voliť do miestneho zastupiteľstva či národnej rady protimienštinových populistických politikov.

Ilustračné príklady z praxe

MŠ vníma dlhodobý negatívny postoj majority voči miestnej komunite Rómov, čo bráni realizovať spoločné predprimárne vzdelávanie v obci. Príčinami sú často predsudky, nedorozumenia, nepochopenie ale aj neznalosť socio-kultúrnych špecifik. Vedenie MŠ vníma predsudky aj u rodičov rómskych detí z vylúčených komunít a tiež nedostatok informácií a poznania aký je skutočný potenciál ich detí ale aj ich samotných - ako rodičov, občanov a obyvateľov obcí.

Je zrejmé, že práve takto štruktúrované medziľudské vzťahy podporované segregovaným vzdelávaním v školskej inštitúcii sa dlhodobu premietajú aj do rozvoja medzigeneračných postojov a medzietnických, medziľudských konfliktov a vzťahov v danej obci.

spoločnými aktivitami organizovanými v materskej škole pre Rómov a Nerómov sa začala aj pravidelná hlbšia komunikácia dospelých zamestnancov z rómskej komunity a majoritného prostredia mimo školy (prostredníctvom rozhovorov o deťoch, ich úspechoch, zážitkoch a podobne.) čo sa pozitívne podpísalo na rozvoji vzájomných medziľudských vzťahov;

zamestnávaním "žien z osady" sa podarilo scitlivovať prístup a postoje kmeňových zamestnankýň MŠ čo viedlo k hlbšiemu spoznávaniu rôznych špecifik v danom osídlení/kultúre, čo napokon pomohlo zmeniť aj prístup k samotným deťom z MRK;

zamestnávaním zástupcov z rómskej komunity v MŠ sa začal zvyšovať aj záujem zo strany samotných rómskych zamestnancov o ďalšie vzdelanie a dosiahnutie rovnakého statusu ako má majorita, čo zároveň prináša pozitívne príklady priamo do vylúčenej komunity (Sobrance, Sečovce, Malčice, Kuzmice);

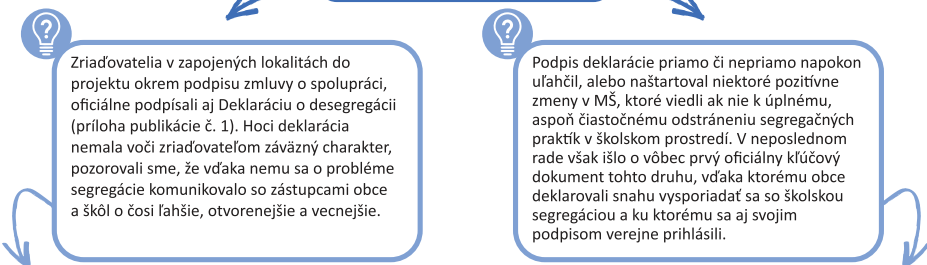

pôsobením v pedagogickom kolektíve dostali Rómovia, ako riadni zamestnanci, možnosť zapojiť sa do fungovania v pracovnom kolektíve a zažiť skutočnú akceptáciu a pocit prínaležitosti v zmiešaných pracovných tímoch.

7. oblasť Indexu školskej (de)segregácie: Hodnotenie a spätná väzba

Segregované vzdelávanie udržiava v školskom prostredí do veľkej miery aj fakt, že zo strany zriaďovateľov a štátnych inštitúcií stále nie je dostatočne monitorované. Odstraňovanie segregácie v praxi znamená presadzovanie normy, ktorá bude komunikovať, že takáto forma vzdelávania je pre oficiálnu vzdelávaciu politiku mesta, obce či štátu neprípustná. Problém pri monitorovaní segregácie predstavuje aj fakt, že štátne inštitúcie a samosprávy nemajú na tento fenomén zjednotený pohľad. Rovnako nevytvárajú podmienky pre oznamovanie segregáčnych praktík v školách. Takéto oznamovanie nemusí byť na začiatku využívané vo veľkom, no tvorí jasný inštitucionálny postoj k riešeniu daného problému. Pre Index je ďalej potrebné rozpracovať a navrhnúť aj spôsob mapovania jeho jednotlivých oblastí a ich ďalšie vyhodnocovanie v školskej praxi. Takéto mapovanie môže mať rôzne formy, akými sú napríklad zúčastnené pozorovanie, dotazníkové šetrenie, mikrovýučovacia analýza, sociometrické meranie, hlbkové rozhovory, empirická skúsenosť učiteľov, žiakov a rodičov, analýza sekundárnych dát, ktoré nám pomôžu hlbšie nazrieť do každodenného výchovnovzdelávacieho procesu v učebnej triede a v škole a súčasne nám poskytnú potrebnú spätnú väzbu pre následné korekcie.

Ilustračné príklady z praxe

- dotazník počas autoevalvácie MŠ nastavil zrkadlo pri hodnotení praxe, ktorá viedla k segregáčnym praktikám;
- konzultácie s expertmi a regionálnymi koordinátormi pomohli získať potrebné vedomosti a zvýšili motiváciu riešiť segregáciu v postupných krokoch;
- každá MŠ si vypracovala vlastný akčný plán desegregácie, čo zároveň prinútilo školy hlbšie premýšľať nad riešením rôznych problémov;
- vďaka zapojeniu pomáhajúcich profesií do informovania zastupiteľstva si samospráva postupne sama uvedomuje potrebu sledovania segregácie a inklúzie v škole;

Ďalšie odporúčania:

Zriaďovateľ a vedenie MŠ by mal i prijať kľúčové formálne dokumenty, ktoré proces školskej desegregácie podporujú. Ide napríklad o prijatie oficiálneho školského vzdelávacieho programu, ktorý cielene podporuje interkultúrne vzťahy v škole a obsahu vzdelávania. Alebo prijatie a schválenie, zo strany zriaďovateľa a zastupiteľstva, dlhodobého desegregačného plánu školy. Prijímanie takýchto kľúčových dokumentov v rozbehnutom procese školskej desegregácie podporuje pokračovať a vytvárať v rozbehnutom úsilí o nastavovaní spravodlivého školského prostredia a súčasne bráni vrátiť sa späť k pôvodnému neželanému stavu v škole.

Perspektívy desegregácie vo vzdelávaní na Slovensku

Azda najdôležitejším dokumentom vyjadrujúcim záväzky Slovenska riešiť segregáciu na systémovej úrovni je Plán obnovy a odolnosti, ktorý ako jeden z kľúčových rozvojových a investičných komponentov definuje dostupnosť, rozvoj a kvalitu inkluzívneho vzdelávania (Komponent 6). V rámci tohoto komponentu sa pod reformou 5 objavuje „Podpora desegregácie škôl“. Reformu definujú míľniky a ciele, ktoré je nutné plniť, tak aby Slovensku umožnili začať opäť dobiehať životnú úroveň priemeru EÚ.

Prvým z míľnikov tejto reformy je prijatie legislatívnych zmien, ktoré zaviedli **pojem segregácie do zákona a vytvorenie metodických materiálov na implementáciu desegregácie**. Definícia segregácie bola schválená novelou zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (školský zákon) v máji 2023. Popri ďalších opatreniach, ktoré by mali zabezpečovať podporu deťom už v momente systematickej prípravy na školu. Spomenieme najmä systém podporných opatrení. Konkrétne podporné opatrenia, ako aj ďalšie sprievodné dokumenty na pomoc školám a školským zariadeniam prináša Katalóg podporných opatrení. V katalógu podporných opatrení, je realizácia podpory rozdelená medzi školu a zariadenie poradenstva a prevencie, prípadne špeciálne výchovné zariadenie. Podporné opatrenia sa uplatňujú aj v MŠ. Za účelom poskytnúť všetkým deťom možnosť zúčastňovať sa výchovno-vzdelávacieho procesu v materskej škole vytvoril uvedený zákon štvorročným deťom právo na prijatie na predprimárne vzdelávanie a od roku 2025 už aj deťom od 3 rokov.

Cieľom reformy podpory desegregácie škôl je dosiahnuť 100 % percentuálny podiel škôl, ktoré uplatňujú „**desegregačné štandardy**“ vyplývajúce z prijatej metodiky. Keďže termín desegregačný štandard nie je vo vzdelávacej terminológii zavedený, školy sa budú musieť riadiť metodikou a výkladom definície segregácie zavedenej do školského zákona. Tá by mala jednoznačne určiť, aké konanie a/alebo opomenutie konania je považované za segregáciu. Metodické materiály by mali školám poskytnúť usmernenia pre prevenciu a odbúravanie segregovaného vzdelávania na úrovni jednotlivých aktérov vzdelávania (napr. zriaďovateľov, škôl a školských zariadení, riaditeľov, učiteľov atď.) v praxi¹⁰.

¹⁰ SR, Plán obnovy a odolnosti, dostupné https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1045/2021-k6_-_dostupnost-_rozvoj_a_kvalita_inkluzivneho_vzdelavania_na_vsetkych_stupnoch.pdf

V roku 2022 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vypracovalo **metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov** „Spolu v jednej lavici“. Materiál terminologicky rozpracováva pojmy súvisiace so segregáciou používané vo vzdelávacej praxi a ukotvuje desegregáciu v podpore inkluzívneho vzdelávania, s odkazom na Stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní¹¹. Tento materiál by mal byť ďalej metodicky rozpracovaný v zmysle definície segregácie vo vzdelávaní, ktorá v čase jeho tvorby ešte nebola legislatívne ukotvená.

Pre potreby účinných a efektívnych opatrení prevencie vzniku a eliminácie segregácie vo výchove a vzdelávaní je potrebné zaviesť nástroje monitorovania segregácie; jednak za účelom nastavovania cielených opatrení, a jednak z dôvodu vyhodnocovania účinnosti zavádzaných opatrení. Aj vzhľadom k plneniu záväzkov Plánu obnovy o odolnosti bude potrebné vyhodnotiť percentuálny podiel škôl so zavedeným „desegregačným štandardom“. **Monitoring segregácie** je preto ďalším racionálnym krokom na ceste k desegregácii. Momentálne jediným takýmto nástrojom monitorovania segregácie na školách je Štátna školská inšpekcia, ktorá systematicky od roku 2015, odkedy vedie EÚ konanie voči Slovenskej republike za porušenie rasovej smernice, tzv. Infringement, pripravuje správy zo zisťovania z jednotlivých škôl, v ktorých upozorňuje na nesúlad úrovne pedagogického riadenia a výchovy a vzdelávania s princípmi a cieľmi výchovy a vzdelávania. V poslednej správe zo školského roku 2021/2022¹² hlavná školská inšpektorka upozorňuje na „závažné zistenia segregácie žiakov v podobe výučby v nevhodných priestoroch, segregovanú výučbu v priestoroch neschválených na výučbu“. Na úrovni školy odporúča „odstrániť priamu či nepriamu segregáciu akejkoľvek skupiny žiakov vo vzdelávaní“ a na úrovni systému „nastaviť sankčné mechanizmy v prípade zistenia akejkoľvek segregácie“.

¹¹ MŠVVaŠ SR, *Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní*, dostupné tu <https://www.minedu.sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

¹² ŠŠI, *Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2021/2022*, dostupné tu: https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2022/12/sprava_2022.pdf

Odporúčania ÚSVRK na zníženie rizika segregácie a podpory inkluzívneho vzdelávania

V tejto kapitole sú uvedené prehľadovo viaceré oblasti, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú proces výchovy a vzdelávania detí a žiakov z MRK. K jednotlivým oblastiam sú uvedené v krátkosti podrobnejšie informácie a graficky zvýraznené odporúčania. Tie zostavili viacerí zamestnanci a zamestnankyne ÚSVRK na základe vykonaných analýz v spolupráci s rôznymi aktérmi.

Autobusovanie

- Geografická nedostupnosť materských, základných či stredných škôl vplyva na dochádzku detí a žiakov. Častokrát je to aj z dôvodu, že rodiny nemajú finančné zdroje, aby uhrádzali cestovné náklady. Geografická nedostupnosť sa tým pádom stáva častokrát aj nesprávne aplikovaným argumentom, prečo vznikajú elokované pracoviská škôl priamo v lokalitách s prítomnosťou MRK, čím dochádza k prehĺbeniu segregácie.
- ➔ Efektívnym riešením, ktoré by zlepšilo dochádzku detí a žiakov z MRK do etnicky heterogénnych škôl, alebo by sa aspoň nenachádzali v segregovaných lokalitách, je podpora autobusovej dopravy, ktorá by bola dostupná pre každého rodiča, dieťa či žiaka napr. formou prenájmu autobusov zo strany zriaďovateľa spádovej školy.

Odstránenie dvojzmennej prevádzky

- Všetky školy, kde je evidovaná dvojzmenná prevádzka majú podiel žiakov z MRK, pričom kvalita vzdelávania na týchto školách je často nižšia. Rovnako sa eviduje znížená dochádzka žiakov, ktorí navštevujú druhú (poobednú) zmenu. V rámci Plánu obnovy a odolnosti je jedným z cieľov odstránenie dvojzmennej prevádzky na minimálne 35 školách do konca druhého kvartálu 2026.
- ➔ Okrem odstránenia dvojzmenných prevádzok by však malo byť cieľom predchádzať vzniku ďalších dvojzmenných prevádzok základných škôl, či už formou legislatívnych zmien, alebo formou poskytnutia finančných príspevkov školám, kde z demografického hľadiska môže v budúcnosti dôjsť ku vzniku takejto prevádzky.

Prehodnotenie zaraďovania detí do špeciálneho školstva

- Až 63,9 % žiakov a žiačok, ktorí/é sa vzdelávajú v školách pre žiakov s mentálnym postihnutím patrí k sociálne zraniteľným skupinám (t.j. hmotná núdza, MRK).
- Za takto zvýšeným percentom žiakov a žiačok zaradených do špeciálneho školstva stojí najmä nesprávna diagnostika – inak podnetné prostredie, v ktorom tieto deti vyrastajú, nedokážu testové batérie patrične podchytiť (z dôvodu chýbajúceho prekladu do materinského jazyka dieťaťa, nevládnutia niektorých úloh vyžadujúcich jemnú motoriku, alebo základné akademické schopnosti – kreslenie, rozpoznávanie obrázkov, farby,...).
- ➔ Riešením situácie je intenzívnejšia práca s marginalizovanými skupinami v ranom veku – t.j. dostupná a vhodná raná starostlivosť v predškolskom veku, v jasliach a materských školách, ako aj v domácnostiach a v prostredí rodiny dieťaťa. Možným riešením je aj realizovať diagnostikovanie, ktoré je kultúrne citlivé a zohľadňuje prostredie, z ktorého dieťa pochádza. Prípadnou možnosťou je neskôr od diagnostiky úplne upustiť, pričom sa bude klásť dôraz na poskytnutie kvalitných stimulačných programov v ranom detstve.

Zníženie až odstránenie opakovania ročníkov (prepadávanie)

- Rovnako ako opakovanie ročníka pre žiaka základnej školy bolo traumatizujúcim pre dieťa návrat do materskej školy po nástupe do prvého ročníka ZŠ, v prípade, že nezvládalo úlohy vyplývajúce z novej roly žiaka v základnej škole. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (školský zákon) už túto možnosť nepripúšťa.
- Žiaci a žiačky zo sociálne znevýhodneného prostredia vo vyššej miere čelia riziku opakovania ročníkov a z toho vyplývajúcej hrozby predčasného ukončenia školskej dochádzky a následnej nedostatočnej kvalifikácie potrebnej na uplatnenie sa na trhu práce.
- Žiaci a žiačky zo sociálne znevýhodneného prostredia nedosahujú akademické výsledky porovnateľné s priemernými výsledkami žiakov v celkovej populácii SR. Až 2 % osôb z MRK nemá dokončené žiadne vzdelanie a 60 % len 1., alebo 2. stupeň základného vzdelania (oproti 0 % bez vzdelania a 11 % len s 1., alebo 2. stupňom ZŠ v celkovej populácii - dáta EU_SILC MRK).
- ➔ Na vyriešenie problému by bolo vhodné legislatívne obmedziť možnosť opakovania ročníkov, resp. zákonom garantovať možnosť dokončenia 2.stupňa základného vzdelania aj v prípade opakovania ročníka. Možnosťou je aj rozšíriť spoluprácu materskej školy so základnou školou za účelom uľahčenia prechodu dieťaťa do primárneho vzdelávania.
- ➔ Rovnako nápomocné môže byť rozšírenie ponuky profesijného rozvoja učiteľov primárneho vzdelávania v téme prevencie predčasného ukončovania školskej dochádzky s apelom na význam zníženia miery prepadávania žiakov v rámci povinnej školskej dochádzky.

Školské obvody zamerané na odstránenie segregácie

- Systém vytvárania školských obvodov a spádových oblastí na Slovensku umožňuje vytváranie etnicky a rasovo segregovaných škôl v prípade, ak mesto alebo obec určí spádovú oblasť len pre lokalitu, v ktorej žije vyšší počet ľudí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Žiaci týchto škôl často dosahujú nižšie akademické výsledky, pedagogický a podporný personál je menej motivovaný s týmito žiakmi intenzívnejšie pracovať. Navyše sa v týchto školách koncentrujú žiaci a žiačky z menej podnetného prostredia a vo vyššej miere dochádza aj ku koncentrácii psychopatologických javov.
- ➔ Riešením situácie by bola reforma, ktorá by spádovú oblasť určovala na základe demografického zloženia detí z konkrétnej vekovej kohorty v meste alebo v obci. Napríklad ak má obec 10 % populácie medzi 7-8 rokom z marginalizovaných komunit, všetky školy v obci by mali mať približne 10 % detí z tejto vekovej kohorty z marginalizovanej komunity.
- ➔ Zložitejšia situácia nastáva pri väčších mestách (napr. Bratislava), kde by bolo podobné rozdelenie žiakov logisticky veľmi zložité. Riešením je teda zavedenie tohto princípu len na úrovni mestských častí, ktoré však nemôžu byť definované na etnickom, národnostnom, alebo rasovom princípe (ako napr. lokalita Podsadek pri Starej Ľubovni).

Dostupnosť MŠ

- Podľa analýzy Inštitútu vzdelávacej politiky v septembri 2021 chýbalo na území SR 25 000 až 29 000 miest v MŠ, aby sa zaručili voľné kapacity pre deti vo veku od 3 do 5 rokov v obci trvalého bydliska¹³. Momentálne sa môžu rôzne subjekty zapájať do výzvy na zvýšenie kapacít MŠ v rámci Plánu obnovy a odolnosti, kde je vyčlenená indikatívna výška viac ako 80 mil. EUR. V rámci výzvy je aplikovaná podmienka poskytnutia príspevku Princíp 3D¹⁴, aby sa okrem dobudovania dostupných kapacít predchádzalo vytvoreniu MŠ, ktoré by následne prehĺbili segregáciu, stigmatizáciu a geotizáciu.

¹³ <https://www.minedu.sk/komentar-022023-nezaskoleni-dovody-nizkej-ucasti-deti-na-predprimarnom-vzdelavani/>

¹⁴ https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/metodicky_vyklad_pre_efektivnejšie_uplatnenie_principov_de-segregacie_degetoizacie_destigmatizacie.pdf

- ➔ Negatívnym príkladom, ktorému je dôležité predchádzať, sú napríklad vznik nových MŠ v segregovaných lokalitách, ktoré by boli etnicky homogénne, pričom na území obce/mesta existujú aj vhodnejšie alternatívy, ktoré by podporili desegregačný proces. Riešením je prehodnotiť kritériá zaradovania škôl do siete škôl a školských zariadení tak, aby neboli do siete zaradené etnicky homogénne školy v blízkosti alebo priamo vo vylúčených lokalitách a teda aj nepodporiť výstavbu škôl, ktoré nie sú v súlade s princípmi 3D.

Zaradenie a využívanie pomocných profesií

- Častým spôsobom podpory práce s deťmi z marginalizovaného prostredia je zavedenie pozícií pomocných profesií na všetkých úrovniach vzdelávania (školské podporné tímy, inkluzívne tímy). Bežnou praxou na slovenských školách je prítomnosť školského psychológa, školského špeciálneho pedagóga, alebo pedagogického asistenta. V niektorých prípadoch majú školy zabezpečené aj iné, špecifické profesie (logopéd, surdopéd, sociálny pedagóg,...).
- ➔ Zo skúseností NP PRIM II. vyplýva dôležitosť vytvárania takých pozícií, ktoré podporujú učiteľov a učiteľky v efektívnej komunikácii a spolupráci s rodinou dieťaťa a v reflexii sociálneho zázemia dieťaťa, ako napríklad rodičovský asistent. Prostredníctvom rodičovského asistenta je zabezpečená plynulejšia spolupráca medzi rodičom, dieťaťom a školou (nakolko sú títo pracovníci znali jazyka a zvyklostí v komunite). Tieto pozície navyše zvyčajne zastávajú ľudia pochádzajúci priamo z týchto komunít, čím sa zabezpečuje aj pozitívny príklad pre deti (existuje možnosť nájsť si prácu a uplatniť sa) a širšiu komunitu.
- ➔ Segregácia vo vzdelávaní je vo väčšine prípadov dôsledkom štrukturálnych nerovností (celá komunita je segregovaná, spoločnosť nedokáže prekonať sociálne nerovnosti). Spolupráca s rodinným prostredím dieťaťa a podpora celej rodiny (komunity) je kľúčovou k zmierňovaniu sociálnych bariér a vylúčenia. Vzdelávanie je jednou z oblastí, v ktorej sa dá aktívne predchádzať segregácii. Profesie sociálnej práce, komunitnej práce, zdravotnej asistencie a pod. pôsobiace v teréne a blízko rodín môžu však taktiež prispievať k väčšej inklúzii vo vzdelávaní holistickou podporou rodiny a komunity¹⁵.
- ➔ Podobnou dobrou praxou sú napríklad aj projekty mimovládnych organizácií (napr. Cesta von – omamy, alebo ACEC – babice). Opäť najmä cez prednostné zamestnávanie osôb priamo z komunít je zabezpečovaná jednoduchšia komunikácia s rodičmi z marginalizovaných komunít. Ostatných rodičov vedú k rozvoju základných rodičovských zručností pre zdravý a komplexný rozvoj dieťaťa, ale aj pre pozitívne rodičovstvo.

Opatrenia na podporu pravidelnej dochádzky

- Časté absencie (ospravedlnené, aj neospravedlnené) z výchovno-vzdelávacieho procesu u žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia prispievajú k ich akademickému zaostávaniu. Ak rodičia a najbližšia rodina, ako ani zamestnanci školy nevedia dieťaťu poskytnúť dostatočné kompenzácie zameškaného učiva, tvorí to predpoklad na opakovanie ročníkov a predčasné ukončovanie školskej dochádzky.
- ➔ Riešením tejto situácie by bolo obmedzenie množstva vyučovacích hodín, ktoré môže žiak vymeškať, ak neprichádza k neočakávanej vážnej udalosti (vážna choroba, vážne rodinné problémy). Súčasný stav len trestá neospravedlnené hodiny (cez výchovné

¹⁵ Príkladom môže byť pilotný projekt Rozvojové tímy I., ktorého cieľom je prostredníctvom rôznych profesií komplexne vplývať na celú sídelnú komunitu, tak aby nastalo zlepšenie v oblasti vzdelávania, bývania, zamestnanosti a protirôziskového rasizmu. Ďalším príkladom je projekt Zdravé komunity zameraný na podporu sociálnych determinantov zdravia.

opatrenia smerom k žiakom, alebo finančné/trestnoprávne konsekvencie pre rodičov), pričom sa vôbec nezaobera počtom ospravedlnených vymeškaných hodín, ktoré pri súčasnej legislatíve môžu tvoriť väčšinu absencií z výchovno-vzdelávacieho procesu.

- ➔ Návštevy v domácnostiach a rôzne mechanizmy podpory učenia sa detí od raného veku (stimulačné programy, učenie sa hrou, medzigeneračné učenie, doučovanie, mobilní učitelia, digitálne technológie a pod.) môžu podporiť deti zaostávajúce v učení a dochádzke.
- ➔ S účinnosťou od 1. septembra 2021 je pre každé dieťa, ktoré dosiahne päť rokov veku do 31. augusta, ktorý predchádza začiatku školského roka, od ktorého bude dieťa plniť povinnú školskú dochádzku v základnej škole, je predprimárne vzdelávanie povinné. Znamená to, že všetky deti v tomto veku musia byť prijaté do materskej školy.

Možnosť vzdelávania v materinskom jazyku

- Deti pochádzajúce z rómskych komunít ovládajú slovenský jazyk na rôznej úrovni, v závislosti od regiónu a konkrétnej rodiny. Často nie je slovenčina ich materinským jazykom - tým býva často maďarčina alebo rómčina. Odlišný materinský jazyk (ďalej OMJ) pôsobí ako bariéra pri prvých rokoch vo formálnom vzdelávaní - dieťa nenadobudne dostatočné množstvo vedomostí a schopností (v porovnaní s rovesníkmi z majoritnej populácie) a má tak sťažený štart do života.
- ➔ Riešením je zamestnávanie väčšieho množstva učiteľov ovládajúcich materinský jazyk detí, podpora začínajúcich učiteľov z rómskych komunít (RK), MRK, alebo učiteľov so záujmom o RK a jazyk, ale aj pomocného personálu na školách (napr. pedagogických asistentov) ovládajúcich jazyk dieťaťa.
- ➔ Možnosť uplatniť metódy učenia sa vyučovacieho jazyka ako druhého jazyka v rámci podporných opatrení (podporné opatrenie Zabezpečenie poskytovania kurzu vyučovacieho jazyka školy alebo inej podpory pri osvojovaní si vyučovacieho jazyka školy z Katalógu podporných opatrení (v platnosti od 1.9.2023).
- ➔ Z dlhodobého hľadiska bude potrebné vybudovať aj patričný priestor na kvalitné rómske národnostné školstvo - teda plnohodnotné a zákon rešpektujúce vzdelávanie v materinskom jazyku.

Posilnenie ranej starostlivosti

- ➔ Prostredie, v ktorom deti z marginalizovaných a segregovaných komunít pochádzajú, často neposkytuje dostatočné množstvo vhodných podnetov, ktoré by zabezpečili zdravý vývin kognitívnych funkcií. Práve formou poskytovania dodatočných intervencií, či už systematickou ranou starostlivosťou (napr. hrou s dieťaťom), alebo poskytovaním programov rozvoja rodičovských zručností a spolupracou s rodičmi sa dá podchytiť rozvoj kognitívnych schopností dieťaťa. Na Slovensku existuje viacero príkladov dobrej praxe v tejto oblasti, medzi inými napríklad už spomínaný projekt Omama organizácie Cesta von, alebo projekt Misia 1000 – Babice organizácie ACEC.
- Jednou z aktivít, ktorej sa venovalo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR bola grantová výzva, do ktorej sa mohli zapojiť práve mimovládne organizácie pracujúce v oblasti poskytovania ranej starostlivosti a intervencií.
- ➔ Riešením situácie je aj podpora programov ranej starostlivosti na medzirezortnej úrovni, aj na úrovni práce mimovládnych organizácií. Prvým krokom by malo byť jasné zadefinovanie ranej starostlivosti o dieťa, následné vypracovanie metodických usmernení, ako aj nastavenie monitorovacieho systému v rámci poskytovania intervencií ranej starostlivosti.

Tri podmienky úspechu a ďalšie kroky

Ak by sme si mali vybrať **tri najdôležitejšie podmienky pre úspešné odstraňovanie segregáčnej praxe** v MŠ na základe vlastnej skúsenosti z vykonávania NP PRIM – boli by to tieto:

Dôležitosť externého elementu pre naštartovanie a udržanie procesu desegregácie:

v prípade NP PRIM to bola pozícia regionálneho koordinátora/koordinátorky, ktorí pomáhali zmene svojou prítomnosťou a pravidelným pôsobením priamo v MŠ: motivovali k naštartovaniu zmeny a k jej postupnému zavádzaniu, poskytovali (rešpektujúcim spôsobom) spätnú väzbu, vyvíjali osobný tlak na zmenu ak bolo potrebné, prepájali rôznych aktérov pri presadzovaní zmeny (napr. konzultácie s expertmi, prepájanie rôznych tímov v iných MŠ pri riešení obdobných situácií, prepájanie rôznych pomáhajúcich profesií a pod).

Pre zmenu je potrebný presvedčený a zanietený tím MŠ: kmeňový tím MŠ (spolu s pridanými projektovými pozíciami) vedeli odvieť najdôležitejšiu časť práce na zmene. Ich prínos vidíme v komunikácii s rómskymi aj nerómskymi rodičmi, vo vytváraní atraktívneho prostredia, cez osobné zanieťenie a presvedčenie, že desegregácia má zmysel. Zmeniť zavedenú a akceptovanú prax je mimoriadne náročné a je k tomu potrebná nielen odvaha, ale aj dostatok komunikačných zručností, diplomacie ale aj osobného presvedčenia, že ide o správnu vec. Mimoriadne významným krokom bolo zaradenie do tímu Róma alebo Rómky z miestnej komunity, ktorí už svojou prítomnosťou pomáhali meniť rétoriku a inkluzívnu kultúru v MŠ.

Zmena je úspešná ak má podporu zhora. V prípade, že tímy MŠ našli podporu u vedenia samospráv, boli prebiehajúce zmeny ľahšie realizovateľné aj prijímané ostatnými obyvateľmi obce. V niektorých obciach starostovia verejne deklarovali, že za týmito zmenami stoja a že sú pre obec dôležité pre celkovú zmenu. Prejavovali to svojou prítomnosťou na rokovaníach, stretnutiach rodičov, kultúrnych akciách a iných podujatiach, kde komunikovali s oboma skupinami rodičov a neformálne zmenšovali vzdialenosť a budovali tak lepšiu spoluprácu.

Predložená publikácia uvádza celý ďalší komplex podmienok a rôznych stimulov, ktoré môžu situáciu v desegregácii významne ovplyvniť. To len potvrdzuje fakt, že téma desegregácie školského systému na Slovensku je mimoriadne komplexná problematika, vyžadujúca synergický prístup viacerých inštitúcií a oddelení, ktoré s ňou dlhodobo pracujú. Pre jej holistické riešenie je potrebné prepojenie kľúčových hráčov (MŠVVaŠ, ŠŠI, NIVAM, VÚDPaP, ÚSVRK, ale aj mimovládneho sektora ako Cesta von, UNICEF, a iné).

Preto bola v roku 2023 pod záštitou ministra školstva vytvorená expertná pracovná skupina, ktorej prvým výsledkom bola koordinácia kľúčových aktérov na spoločnom prístupe k téme desegregácie. Medzi ďalšie kroky, na ktorých sa pracuje sú praktické výstupy: plánovanie národného projektu pilotného overovania desegregácie škôl, alebo vypracovanie príručky k desegregácii, ktorá si kladie za cieľ vysvetliť definíciu segregácie v školskom zákone.

Literatúra

Lajčáková, J. a kol. (2017) Školy proti segregácii. Metodický materiál

Đuríková, E., Wagnerová, E. (2020) Ročný plán práce s rodinou. Podpora vzdelávania a výchovy v ranom detstve.

Šilonová, V., Klein, V. (2020) Metodická príručka inkluzívneho predprimárneho vzdelávania. 2. aktualizované vydanie.

Markovič F., Plachá Ľ. (2022) Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020

Rafael, V. a kol. (2022) Vzdelávanie na okraji. Ako si poradiť so školskou segregáciou.

Baláž, L., Lalík, S. (2022) Analýza existencie a fungovania dvojzmenných prevádzok a kapacít ZŠ v školskom roku 2021.

Baláž, L., Lalík, S. (2023) Analýza absencií a opatrení na znižovanie absencií z povinnej školskej dochádzky.

Đuríková, E., Kubánová, M. (2023) Pôsobenie a prínos rodičovských asistentov pre rozvoj inkluzívnej materskej školy.

ÚSVRK (2021) Stratégia rovnosti inklúzia a participácie Rómov do roku 2030

ÚSVRK (2022): Akčný plán na roky 2022-2024 k prioritnej oblasti Vzdelávanie k Stratégii rovnosti inklúzia a participácie Rómov do roku 2030

MŠVVaŠ SR (2021): Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní

MŠVVaŠ SR (2022): Prvý akčný plán plnenia Stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na roky 2022 – 2024

MŠVVaŠ SR (2022): Spolu v jednej lavici. Metodický materiál

Prílohy

Príloha č. 1 – Deklarácia k desegregácii v materskej škole (súčasť Zmluvy o spolupráci v NP PRIM)

DEKLARÁCIA K DESEGREGÁCIÍ V MATERSKEJ ŠKOLE

Názov obce:	
Sídlo:	
IČO:	
Titul, meno, priezvisko štatutárneho orgánu	
Funkcia	
Zmluva o spolupráci číslo:	
Materská škola - sídlo:	

Podpísaný štatutárny orgán obce/mesta zapojenej/zapojeného do Národného projektu Podpora predprimárneho vzdelávania detí z marginalizovaných rómskych komunít II (NP PRIM II- Projekt Inklúzie v Materských školách) týmto deklarujem, že uvedená materská škola vyvíja aktivity na predchádzanie segregácii a neoprávnenému oddeľovaniu detí z marginalizovaných rómskych komunít.

Dátum a miesto¹

Podpis štatutárneho orgánu:

¹ Dátum pred uzavretím Zmluvy o spolupráci v NP PRIM II.

PRAVIDLÁ PREFERENČNÉHO ZAMESTNÁVANIA RÓMSKÝCH UCHÁDZAČOV O ZAMESTNANIE

MV SR/ÚSVRK v rámci implementácie NP PRIM II. na základe Prílohy č. 4 Vyzvania na predloženie žiadosti o nenávratný finančný príspevok pre Národný projekt Podpora predprimárneho vzdelávania detí z marginalizovaných rómskych komunít II., kód vyzvania OPLZNP-PO5-2020-1, vyhláseného Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky ako sprostredkovateľským orgánom pre Operačný program Ľudské zdroje v zastúpení Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky ako riadiaceho orgánu pre Operačný program Ľudské zdroje **prijíma dočasné vyrovnávacie opatrenie (DVO)** v zmysle § 8a ods. 4 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov: **formou zavedenia povinnosti preferenčného zamestnávania rómskych uchádzačov o zamestnanie obcou (oprávneným užívateľom) pri výbere uchádzača na obsadzovanú pracovnú pozíciu pedagogický asistent (PA), odborný zamestnanec (OZ), rodičovský asistent (RA)**, čím aplikuje ustanovenie § 8a zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

Prijímateľ DVO, ktorým je MV SR/ÚSVRK, má povinnosť o prijatých dočasných vyrovnávacích opatreniach podávať správy Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva a jeho výsledky priebežne monitorovať.

Cieľom prijímania DVO v NP PRIM II. je zvýšiť zamestnanosť Rómov v kontexte sociálno-ekonomickej integrácie marginalizovaných komunít, ako sú Rómovia (o. i. investičná priorita 5.1. Operačného programu Ľudské zdroje) a špecificky **zvýšiť uplatniteľnosť Rómov a Rómkov v pedagogických a odborných profesiách** systému vzdelávania.

Zamestnanosť Rómov dlhodobo zaostáva za nerómskou populáciou (CVEK, RAVS, 2017). Podľa dostupných údajov prevažuje u Rómov vysoká miera nezamestnanosti – až 72 % nezamestnanosť Rómov mužov a 75 % nezamestnanosť Rómkov žien (UNDP, 2010). Vylúčenie z trhu práce súvisí so stupňom priestorového vylúčenia.

¹ Cieľom prijímania dočasných vyrovnávacích opatrení je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi. Dočasnými vyrovnávacími opatreniami sú najmä opatrenia:

- zamerané na odstránenie sociálneho alebo ekonomického znevýhodnenia, ktorými sú nadmerne postihnutí príslušníci znevýhodnených skupín,
- spočívajúce v podporovaní záujmu príslušníkov znevýhodnených skupín o zamestnanie, vzdelávanie, kultúru, zdravotnú starostlivosť a služby,
- smerujúce k vytváraniu rovnosti v prístupe k zamestnaniu, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti a bývaniu, a to najmä prostredníctvom cieľených prípravných programov pre príslušníkov znevýhodnených skupín alebo prostredníctvom šírenia informácií o týchto programoch alebo o možnostiach uchádzať sa o pracovné miesta alebo miesta v systéme vzdelávania.

Podiely pracujúcich k nezamestnaným v segregovanom prostredí tvoria 11,1 % k 88,9 %, pričom v prípade nerómskej populácie žijúcej v geografickej blízkosti boli podiely 85,9 % pracujúcich k 14,1 % nezamestnaných (UNDP, 2010). Pre segregované rómske komunity, kde je miera zamestnanosti dlhodobo extrémne nízka a diskriminácia na trhu práce veľmi vysoká, je potrebné uplatňovať inovatívne zamestnávania vrátane vytvárania dostatočného množstva dočasných primeraných pracovných miest financovaných z verejných prostriedkov (Návrh na odporúčanie Rady o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch, Inštitút zamestnanosti, 2013).

Podľa EK, Rómovia a Rómky, napriek relatívne vysokému podielu žiakov a žiačok z odlišného jazykového prostredia na školách (7,1 %) nemajú zastúpenie v pedagogických profesiách a vzdelávacia politika potrebu diverzity medzi učiteľmi ani nereflektuje. Zvyšovanie diverzity učiteľov (učitelia z minoritného prostredia) je pritom žiadané z viacerých dôvodov; pomáha škole adresnejšie zvyšovať diverzitu v triede. Spolu s podporovaním zastúpenia učiteľov a učiteľiek z minoritného prostredia je potrebné rovnako venovať pozornosť interkultúrnemu vzdelávaniu a príprave, ako v príprave na výkon učiteľskej profesie, tak v kontinuálnom profesijnom rozvoji a zahrnúť diverzitu do kurikúl s cieľom podporovať inkluzívne vzdelávacie prostredie (EK, 2016).

Prijímanie DVO sa preto uplatňuje na základe nerovnosti príležitostí Rómov, najmä žijúcich v segregovanom prostredí (ako sú marginalizované rómske komunity) k trhu práce, a špecificky v pedagogických a odborných pozíciách v školstve, ako sú pedagogický asistent, odborný zamestnanec a rodičovský asistent. Tieto profesie sú v NP PRIM II. účelovo viazané na podporu zvyšovania vzdelanostnej úrovne detí z MRK a prekonávanie bariér k ich účasti na predprimárnom vzdelávaní.²

Pri obsadzovaní pracovných pozícií PA aplikuje oprávnený užívateľ nasledovné pravidlá:

A. Oprávnený užívateľ je povinný uplatniť DVO v prípade ak:

1. aspoň jeden z uchádzačov deklaruje že je rómskeho etnického pôvodu, rómskej národnosti, resp. že je príslušníkom marginalizovanej rómskej komunity, a súčasne
2. tento uchádzač spĺňa kvalifikačné predpoklady podľa vyhlášky č. 1/2020 Z. z. Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, o kvalifikačných predpokladoch pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov a súčasne
3. ovláda materinský jazyk detí používaný v miestnej rómskej komunite.

V takom prípade sa zamestná preferenčne tento uchádzač.

² Použitá literatúra:

EC (2016). *Study on the Diversity within the Teaching Profession with Particular Focus on Migrant and/or Minority Background*. Brussels: ECORYS, EC. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/teacher-diversity_en.pdf
ECOSOC (2013).

Návrh na odporúčanie Rady o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch. Brussels: Ecosoc, Inštitút zamestnanosti. Dostupné na internete: <http://www.iz.sk/sk/stanoviska/zpracovanie-pozmenujuceho-navrhu>.

FILADELFOVÁ, J. – GEREBERY, D. et al. (2012). *Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia 2010*. Bratislava: UNDP.

LAJČÁKOVÁ, J. a kol. (2017). *Riešenie nezamestnanosti Rómov. Od mýtu k praxi a späť*. Bratislava: CVEK, RAVS. Dostupné na internete: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2017/04/Nezamestnanost-Romov_studia.pdf

B. Oprávnený užívateľ je povinný uplatniť DVO aj v prípade ak:

1. aspoň jeden z uchádzačov deklaruje že je rómskeho etnického pôvodu, rómskej národnosti, resp. že je príslušníkom marginalizovanej rómskej komunity, a súčasne
2. tento uchádzač spĺňa kvalifikačné predpoklady podľa vyhlášky č. 1/2020 Z. z. Ministerstva školstva Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky pre jednotlivé kategórie pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov v znení neskorších predpisov, a súčasne
3. ani jeden z uchádzačov neovláda materinský jazyk detí používaný v miestnej rómskej komunite.

V takom prípade sa zamestná preferenčne tento uchádzač.

V ostatných prípadoch (napr. ak žiadny z uchádzačov nedeklaroval skutočnosť uvedenú v bode A. 1) alebo B. 1), ak tento uchádzač neovláda materinský jazyk detí používaný v miestnej rómskej komunite a iný uchádzač ho ovláda a pod.) sa DVO neuplatňuje.

Pri obsadzovaní pracovných pozícií OZ aplikuje oprávnený užívateľ nasledovné pravidlá:

Oprávnený užívateľ je povinný uplatniť DVO v prípade ak:

1. aspoň jeden z uchádzačov deklaruje že je rómskeho etnického pôvodu, rómskej národnosti, resp. že je príslušníkom marginalizovanej rómskej komunity, a súčasne
2. tento uchádzač spĺňa porovnateľné kvalifikačné predpoklady podľa vyhlášky č. 1/2020 Z. z. Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky o kvalifikačných predpokladoch pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov ako uchádzač, ktorý by bol hodnotený ako najúspešnejší.

Pri obsadzovaní pracovných pozícií RA aplikuje oprávnený užívateľ nasledovné pravidlá:

Oprávnený užívateľ je povinný uplatniť DVO v prípade ak:

1. aspoň jeden z uchádzačov deklaruje že je rómskeho etnického pôvodu, rómskej národnosti, resp. že je príslušníkom marginalizovanej rómskej komunity

Oprávnený užívateľ je povinný v informácii o voľnom pracovnom mieste uviesť nasledovný text:

„Zamestnávateľ aplikuje pri výbere zamestnanca na toto pracovné miesto dočasné vyrovnávacie opatrenie v zmysle § 8a zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov, vo forme preferenčného zamestnávania rómskych uchádzačov o pracovné miesto.“

V prípade aplikovania pravidiel preferenčného zamestnávania rómskych uchádzačov o pracovnú pozíciu obec (oprávnený užívateľ) uvedie v Zázname o priebehu procesu obsadzovania danej pracovnej pozície, ktorý je prílohou Žiadosti o schválenie výberu uchádzača na pracovnú pozíciu informáciu o ich využití, nasledovne:

„Zamestnávateľ aplikoval pri výbere zamestnanca na toto pracovné miesto dočasné vyrovnávacie opatrenie v zmysle § 8a zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov, vo forme preferenčného zamestnávania rómskych uchádzačov o pracovné miesto.“

Názov:

Na ceste k materskej škole pre všetky deti - Aké sú konkrétne príklady úspešných aktivít, ktoré odstraňujú segregáciu a pomáhajú nastavovať inkluzívne prostredie MŠ?

Vydavateľ:

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity

Editori:

Jana Miháliková
Lukáš Michal
Vlado Rafael

Poradie vydania:

Prvé

Rok vydania:

2023

Ilustrácie:

NUMERO 9 ART AGENCY

Tlač:

Centrum polygrafických služieb

ISBN 978-80-974379-3-0

EAN 9788097437930

ISBN 978-80-974379-3-0
EAN 9788097437930

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore
z Európskeho sociálneho fondu v rámci
Operačného programu Ľudské zdroje.